

60. jubileja carevanja, u kolovozu 1908. godine. Austrijskom razdoblju fotografija pripada i nekoliko snimaka nepoznatih autora, uglavnom iz prvoga desetljeća 20. st.

Na fotografijama se, zbog manje nespretnosti u kadriranju, primjećuje da su se na istom mjestu uredno izmjenjivale grupe radnica sa svojim poslovođama te da su sve radnice imale prigodu stati pred objektiv istoga ili sljedećega dana. Sve fotografije iz toga vremena na kojima se nalaze grupni portreti zahtijevaju uglavnom eksterijer, osobe stoje ili sjede, poredane usko u nekoliko redova s poslovođama ili drugim uniformiranim osobama u sredini, koje se izdvajaju po službenoj dužnosti, simetrično-piramidalnih kompozicija, pogleda usmjerenih prema fotografu, dok se ponad svih obično nalazi i natpis s nazivom prigode, godine i slično. Jednak raspored te zaboravljeni ili skriveni lik u kutu zbog užurbana fotografiranja događa se i na fotografijama iz talijanskoga razdoblja. Autori postava izložbe ovu fotografiju „nespretnost“ namjerno ističu, kako bi izbjegli suhoparnost poredanih fotografija, a postav dobio malo igrivosti.

Fotografije iz međuratna razdoblja su anonimne, prikazuju također grupne portrete radnica s poslovođama, ali ovoga su puta radnice u radnim odijelima, kao i poslovođe. Dio fotografija prikazuje tabakine za svojim radnim mjestom, tijekom rada u pogonu za sortiranje duhana, što ih svrstava u red reportažne fotografije pod utjecajem razvoja fotografske tehnike i opreme.

Izložene fotografije uglavnom su promidžbenoga i spomenarskoga značaja, ovom prigodom u svojoj, kako autorica ističe, digitalnoj renesansi. U izvornoj veličini ne prelaze standarde tadašnje fotografije većega formata (oko 17 x 23 cm), zalijepljenoga na deblji karton s otisnutim okvirom i različitim ukrasnim elementima te utisnutim imenom fotografskoga studija na aversu. Velik format digitalno predstavljenih fotografija omogućuje posjetitelju da, uz neka poznata imena tabakina, prepozna još koju ili da u fizionomiji lica uoči neku blisku sličnost. Izložena je i prva Knjiga radnika Tvornice duhana, u kojoj se nalaze imena iz rovinjske obiteljske povijesti, koja bi ubuduće mogla biti osloncem pronalaska imena dijela fotografiranih osoba.

Radnice Tvornice duhana uvijek su bile simbol Rovinja i dio su ukupne memorije grada. Prikazane su u najljepšoj odjeći, s nakitom, ponosno predstavljajući proizvode svojega rada. Međutim, stvarnost nije uvijek bila tako idilična kako je prikazana u trenutku zaustavljanja vremena fotografijom.

Ponosno poziranje pred zgradom tvornice, kao i šetnja sa šeširima i sunco-branima Carerom ili nekom drugom ulicom, nisu mogli prikriti umorna lica relativno mladih žena.

Fotografije s nekim poznatim i većim dijelom nepoznatim licima stavljaju stanovnice i stanovnike Rovinja u povijesni kontekst razvoja periferije Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Italije te promjena koje su se tijekom vremena događale u društvenom, gospodarskom pa i kulturološkom smislu.

Autori su izložbe Tajana Ujčić i Aldo Kliman. Trajala je od 16. svibnja do 8. lipnja 2014., popraćena dvojezičnom publikacijom s katalogom izložbenih fotografija (*E ciume, ciume, son tabacheina*, izložba *Rovinjske tabakine na starim fotografijama* / Mostra *Le tabacchine roviginesi nelle vecchie fotografie*, autori izložbe / autori della mostra Tajana Ujčić i / e Aldo Kliman, Rovinj – Rovigno: Zavičajni muzej grada Rovinja – Museo civico della Città di Rovigno, 2014., 40 str.).

Katarina Marić

Alojz Orel: pulski album / album di Pola, katalog izložbe, autorica i urednica Lana Skuljan Bilić, Pula – Pola: Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria, 2014., 58 str.

Kustosica Zbirke fotografija, negativa i fotografske opreme Povijesnoga i pomorskoga muzeja Istre (PPMI) Lana Skuljan Bilić postavila je 2014., u godini posvećenoj Alojzu Orelu, izložbu fotografija iz njegova bogata opusa *Alojz Orel: pulski album / album di Pola*, koja je bila otvorena u PPMI-ju od lipnja 2014. do siječnja 2015., popraćenu zanimljivim dvojezičnim katalogom koji donosi presjek bogata i iznimno plodna Orelova fotografskog rada.

U prvoj cjelini „Alojz Orel, skica za portret umjetnika“ (5-26) saznajemo da se Alojz Orel susreće s fotografijom 1933., kada započinje trogodišnje šegrtovanje kod profesionalnoga fotografa Vinka Bavca u Brežicama, gdje stječe prva znanja i iskustva o fotografiji. Snima portretne i panoramske fotografije. Ubrzo uviđa da je jako važno pratiti novitete u području fotografske tehnike i opreme za razvoj osobnoga fotografskog stila. Zapочиnje karijeru profesionalnoga fotografa 1936. u atelijeru Janka Scherhausa u

Vlaškoj ulici u Zagrebu. U to se vrijeme intenzivira djelatnost novoobnovljenoga Fotokluba Zagreb, koji od 1933. okuplja fotografe amatere koji će razviti zajednički ujednačeni stil poznat kao Zagrebačka škola fotografije. Predstavnici škole, poput Toše Dapca, Mladena Grčevića, Marijana Szaba, Ignjata Habermüllera i drugih, naglašavaju umjetničko bavljenje fotografijom, odnosno njezino potvrđivanje kao ravnopravne grane likovne umjetnosti. To ih razlikuje od ondašnjih profesionalnih fotografa obrtnika koje ne zanima eksperiment i osobni fotografski iskaz. Estetika Zagrebačke škole fotografije obilježila je razvoj fotografskoga stila Alojza Orela 40-ih i 50-ih godina te će, kroz opća obilježja umjetničke fotografije (izbor motiva, kompoziciju slike i odabir neznatnih detalja) postati glavna sastavnica njegovih crno-bijelih fotografija. Orel mijenja poslodavca i od 1939. radi u atelijeru Foto Vigini u Martićevoj ulici. Potom 1941. otvara atelijer Foto Vekić u Nikolićevoj ulici. Ratna događanja prekinut će djelovanje Fotokluba Zagreb, koji po završetku rata obnavlja svoj rad 1946. i, naravno, jedan je od njegovih članova Alojz Orel. Konačno, nakon deset godina rada, 1947. stječe diplomu fotografa i mogućnost da otvori vlastiti atelijer. Budući da mu je bio odbijen zahtjev za otvaranjem obrta u Zagrebu, dolazi u Pulu pod dojmom očevih priča koji je ondje služio kao topnik u austro-ugarskoj vojsci. Na izbor je svakako utjecala i snažna propaganda koja je u to vrijeme pozivala radnike i obrtnike da dođu u Pulu, uz jamstvo prikladnih uvjeta života i rada.

Alojz Orel sa suprugom Terezom dolazi u Pulu 1. studenoga 1947. te dobiva rješenje za fotografski atelijer u strogom centru grada, kod Slavoluka Sergijevaca, gdje već 26. prosinca otvara samostalni atelijer Foto Orel. Posao mu je jako dobro krenuo, a istovremeno je postao i inicijator i sudionik brojnih događanja u društvenom, kulturnom i turističkom životu Pule. Vodi fototečajeve za amatere te sudjeluje i u osnivanju Narodne tehnike 1949., u sklopu koje pokreće osnivanje prvoga fotokluba u Puli kako bi svoja znanja i iskustva prenio i drugim ljubiteljima fotografije. Cilj mu je bio stvoriti jezgru nadarenih fotoamatera koji bi prihvatili estetsku maksimu fotografije i bavili se primarno njezinim izražajnim mogućnostima. Orel je u to vrijeme zaokupljen snimanjem portretnih fotografija, koje su tada bile popularan žanr među domaćim i stranim fotografima. Iznimnu kvalitetu i vještinu snimanja toga fotografskog žanra najbolje iskazuje kroz kazališne fotografije, snimane od 1956. za današnje Istarsko narodno kazalište. Bio je revan kroničar kulturnoga života u Puli koji je snimao kulturne manifesta-

cije te operne, plesne i filmske predstave koje su se održavale u monumentalnom prostoru Arene. Njegova je kamera zabilježila sudionike i posjetitelje prvoga filmskog festivala u lipnju 1954. S vremenom, oduševljen prirodnim ljepotama Istre, napušta temu portreta i posvećuje se pejzažnim motivima – morskim, urbanim i ruralnim. Uz pejzaž, tema njegovih fotografija ranih 50-ih je i svakodnevni rad, koju će vrlo uspješno iskoristiti za istraživanje tehničko-izražajnih mogućnosti fotografije. Snima različite ljude pri obavljanju njihova posla – ribare, orače, stočare, zavarivače i pritom u prvi plan dolazi njegov senzibilitet izražen kroz poseban odnos prema motivu.

U stalnoj težnji za napredovanjem i stjecanjem novih spoznaja u ožujku 1954. u organizaciji tvrtke Agfa u Zagrebu, s još deset fotografa, završava prvi tečaj fotografije u boji – u to vrijeme prilično nepoznatoj tehnici snimanja. Iste godine snima prvu fotografiju u boji u Istri s motivom Amfiteatra. Sve ga više privlači rad u laboratoriju. Posvećuje se eksperimentima fotografijom u boji, što rezultira prvim solarizacijama u boji, po čemu je bio jedinstven među umjetničkim fotografima svoga vremena. Djeluje i na razvoj turizma u Istri. Pri osnivanju prvoga Turističkog društva u Puli 1951. aktivno sudjeluje u izradi turističkih reklamnih i propagandnih izdanja, kao fotograf i kao kreator. Autor je prvoga turističkog deplijana Pule iz 1955. godine. Fotografije Alojza Orela počinju se javljati kao ilustracije novinskih članaka u *Glasi Istre* od 1956., iako se tada uz njih još ne navodi ime autora. Prva fotografija s njegovim imenom objavljena je 1957., a posebno je istaknuto da ju je snimio Foto Orel. Budući da je fotografirao sve aspekte života u Puli i Istri, njegove fotografije postaju redovni element ilustracije toga najpoznatijega i najpopularnijega tjednika. Izrađivao je i novogodišnje čestitke koje je nudio u svom atelijeru još od 1953. godine. Orel nakon trinaest godina rada 1961. zatvara svoj atelijer Foto Orel i postaje tehnički rukovoditelj Narodne tehnike. Posvećuje se pedagoškom radu te nastavlja za fotoamatere voditi tečajeve tehnike snimanja dokumentarne i umjetničke fotografije. Aktivno sudjeluje i u osnivanju Filmskoga kluba Jelen 1963. godine. Orel je bio i idejni začetnik i član uredničkoga odbora prve fotomonografije Pule iz 1964., koja je postala reprezentativan i vrijedan vizualni dokument tadašnje Pule. Prihvaća posao foto-reportera *Glasi Istre* 1965., što mu je omogućilo da po poslovnom zadatku obilazi Istru i pažljivo bira motive i prizore koje će zabilježiti. Tijekom višegodišnjega rada stvara zbirku od nekoliko desetaka tisuća snimaka s motivima Pule i Istre, koja ima veliku estetsku, dokumentarnu i povijesnu vrijednost.

Bez obzira na to je li snimao po zadatku ili osobnom izboru, njegove fotografije zadržavaju jednaku tehničku kvalitetu. Ističu se po naglašenoj upotrebi dijagonala, neobičnim fotografskim perspektivama, različitim kutovima snimanja koje postiže vještom upotrebom širokokutnih teleobjektiva, korištenju prednjega i srednjega plana te otklonom kamere s općega na pojedinačno. Odlučuje nastaviti karijeru kao profesionalni fotografski umjetnik te 1968. otvara samostalni atelijer u svome stanu, u Nezakucijskoj 12, gdje uređuje fotolaboratorij za razvijanje i obradu fotografija u boji. Posvećuje se fotografiji na području turističke propagande i suradnji s turističko-ugostiteljskim tvrtkama, za koje po narudžbi snima fotografije za reklamne brošure i prospekte. Nastavlja i suradnju s društvenim i kulturnim ustanovama. Od 1970. postaje član Udruge likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti Hrvatske. Sudjeluje na brojnim izložbama umjetničke fotografije, gdje osvaja brojne nagrade i priznanja. Iako odlazi u mirovinu 1978., i dalje nastavlja raditi u svome fotolaboratoriju. Taj izniman samouki majstor fotografije, koji je tijekom svojega života postao neizostavna figura kulturno-društvenoga života Pule oko koje su se okupljali umjetnici, intelektualci, pobornici i akteri raznih događaja, posljednje je fotografije snimio na Mornaričkom groblju u Puli 1996. godine.

U drugoj cjelini („Životopis“, 27-36), uza zanimljive portretne fotografije autora, saznajemo, između ostaloga, da je rođen 19. lipnja 1918. u Ljubljani kao treće dijete u velikoj radničkoj obitelji. Izniman samouki majstor fotografije umro je u Puli 10. lipnja 2002. godine.

Treća cjelina („Samostalne izložbe“, 37-40) donosi kronološki popis njegovih izložbi iz kojega je razvidno da je imao devet samostalnih izložbi. Prva izložba, *Pula kroz vjekove*, otvorena je 1955. u Puli. Posljednju samostalnu izložbu *Alojz Orel – fotografije / 80 godina života i 50 godina stvaralaštva* održao je 1998. u Galeriji Diana u Puli.

Četvrta cjelina („Skupne izložbe“, 41-46) navodi kronološki popis 51 skupne izložbe na kojima je izlagao od 1955. do 2002. godine.

U cjelini „Nagrade, diplome i priznanja“ (47-48) među mnoštvom nagrada svakako treba izdvojiti nagradu „Tošo Dabac“, koju je Orel dobio 2002. za postignuća u fotografskoj umjetnosti i promicanju fotografije u Hrvatskoj i svijetu.

Šestu cjelinu čini „Katalog izloženih fotografija“ (51-56), koji predstavlja izvrstan izbor od samo 41 fotografije Alojza Orela. Složene su kronološkim redom, a zastupljene su iznimno zanimljive portretne, panoramske